

dinson'a göre Ortaçağ'da Batı, İslâm ile çatışma yaşamışken yeni dünya "düşmanın arkadaş olması"na tanık olmuş, XIX. asırda emperyalizme hizmet edecek Doğu uzmanları yetişmeye başlamıştır. Kitap Bernard Lewis ve Rodinson'a ait iki ek içermektedir. 8. *De Pythagore à Lénine* (Paris-Fayard 1993). Makaleler derlemesidir.

Rodinson'un diğer eserleri de şunlardır: *Cühûdü Fransâ el-eşeriyye fi's-Şark* (Beyrut 1943); *Les arabes* (Paris 1979; İng. trc. Arthur Goldhammer, *The Arabs*, Chicago 1981); *et-Târîhu'l-iktişâdi ve tâ-rîhu't-tabakâti'l-ictimâ'iyye fi'l-'âlemi'l-İslâmî* (haz. Şebîb Beydûn – Hâtim Sel-mân, Beyrut 1981); *Peuple juif ou problème juif* (Paris 1981); *Le cuisinier et le philosophe: Hommage à Maxime Rodinson* (ed. J.-P. Digard, Paris 1982); *Marxist Leninist Scientific Atheism and the Study of Religion and Atheism in the USSR* (Berlin 1983, James Thrower ile birlikte); *Cult, Ghetto and State: The Persistence of the Jewish Question* (London 1983); *l'Islam: Politique et croyance* (Paris 1993; Ar. trc. Esad Sakr, *el-İslâm: Siyâse ve 'âkıde*, Beyrut 1996); *Souvenirs d'un marginal* (Paris 2005; otobiyografisidir). Rodinson, *Bulletin critique du livre français* adlı aylık bir dergide İslâmiyet ve Ortadoğu ile ilgili kitapların tanıtım ve eleştirisini yapmış (1950-1990), yılda ortalama 120 kitap eleştirisi hazırlamıştır (*Entre Islam et occident*, s. 169).

BİBLİYOGRAFYA :

Maxime Rodinson, *Entre Islam et occident* (haz. Gérard D. Khoury), Paris 1998; a.mlf., *Souvenirs d'un marginal*, Paris 2005; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşrihûn*, Kahire 1980, I, 359-361; *Mélanges linguistiques offerts à Maxime Rodinson par ses élèves, ses collègues et ses amis* (ed. Christian Robin), Paris 1985; Muhammed el-Ya'lâvî, *Eştât fi'l-luğa ve'l-edeb ve'n-naqd*, Beyrut 1992, s. 125-132; K. S. Jomo, "Islam and Capitalist Development: A Critique of Rodinson and Weber",

Islamic Economic Alternatives (ed. K. S. Jomo), Hampshire 1992, s. 125-138; *Approaches to the History of the Middle East: Interviews with Leading Middle East Historians* (ed. N. E. Gallagher), Reading 1994, s. 109-127; Ahmet Parlakışık, *Oryantalizmin Soruları*, İstanbul 1995, s. 153-199; Faysal Gallûl, *el-Cündî el-müstagrîb: Senavât Maksîm Rodinson fî Lübnân ve Süriye (1940-1947)*, Beyrut 1998; Suat Yıldırım, *Oryantalistlerin Yanılgıları*, İstanbul 2003, s. 138-140, 165-192; Yahyâ Murâd, *Mu'cemû esmâ'i'l-müsteşrikin*, Beyrut 1425/2004, s. 394-396; Cemil Meriç, *Kırk Ambar 2: Lehçe-t-ül Hakayık* (haz. Mahmut Ali Meriç), İstanbul 2006, s. 225-291; Nadia Benjelloun-Olliver, "Entretien: Maxime Rodinson, histoire d'une exigence", *Revue d'études palestiniennes*, VIII/32 (1989), s. 99-128; Hassan Arfaoui, "Entretien avec Maxime Rodinson", *MARS: Le monde arabe dans la recherche scientifique*, sy. 4, Paris 1994, s. 27-40; Farouk Mardam-Bey, "Spécialisé mais pas trop ... Entretien avec Maxime Rodinson", *Revue d'études palestiniennes*, XV/57 (1995), s. 43-59; Hichem Ben Yaïche, "Entretien avec Maxime Rodinson", *a.e.*, XX/80 (2001), s. 70-74.

HÜLYA KÜÇÜK

RODOS

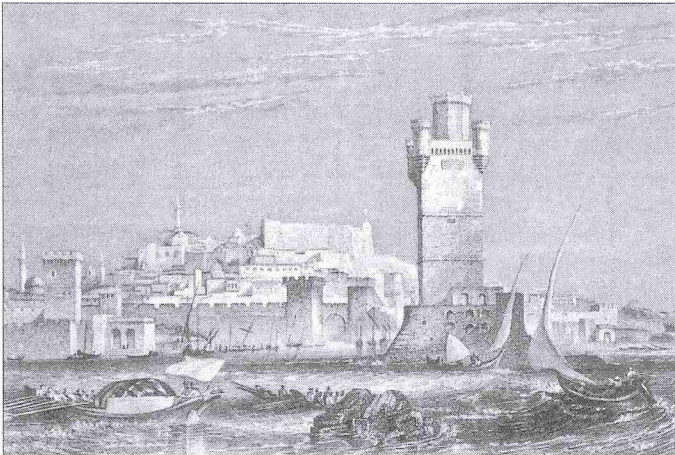
Ege denizinin güneydoğusunda
bugün Yunanistan'a bağlı ada.

Yunanistan'ın dördüncü büyük adası olup (1400 km²) Rhodus (Rhodos), İtalyanca'da Rodi, Türkçe'de Rados (Rodos) şeklinde anılmıştır. Bir bölümü dağlık ve ağaçlık, bir bölümü verimli topraklarla kaplı, Türkiye'nin güneybatı sahillerinden (Bozburun yarımadası) 19 km. uzaklıkta, Marmaris'e 50, Atina'ya (Pire) 400 km. mesafede yer alır. En yüksek noktası adanın orta kesimlerindeki Atairo zirvesinde 1215 metreyi bulur. Rodos sadece adanın değil aynı zamanda Doğu Akdeniz'in tarihî eserlerle dolu, güzel iklime sahip en güzel şehirlerinden birinin adıdır. Bu şehir, adanın en kuzey ucunda deniz yolunu çok iyi kontrol edebilen önemli bir noktada yer

almaktadır. Rodos'un tarihi üç binyıl öncesine kadar gider. 1522-1912 yılları arasında Osmanlı Devleti idaresi altında kalan ada halen bu döneme ait pek çok tarihî eser barındırır. Bugün Rodos yarısından fazlasının şehirde yaşadığı 80.000 kişilik nüfusa sahiptir. Bu nüfusun içerisinde küçük bir müslüman-Türk azınlığı mevcuttur.

Milâttan önce 1550 yılına ait geç dönem Minos ticaret merkezinin kalıntıları adanın doğu tarafındaki Archangelos yakınlarında bulunmuştur. Milâttan önce X. yüzyılın sonlarında Minos medeniyetinin çöküşünü takip eden "karanlık çağ"ın ardından Rodos'a Lindos, Ialysos (Trianta) ve Kamiros (Homerous'un gemi katalogunda zikredilen) şehirlerini kuran ve bir Yunan kavmi olan Dorlar yerleşti. Milâttan önce 407'de bu üç şehir birleştirilerek adanın stratejik öneme sahip kuzey ucunda bugünkü Rodos şehri kuruldu. Adanın her tarafından ve ana karadan yerleşimciler buraya göç etti. Yeni şehir Miletli (Balat) Hippodamos'un mimari planına göre inşa edilip güçlendirildi. Surları sağlam olduğu için milâttan önce 305 yılındaki büyük fâti, "şehir yıkıcı" (Poliorketes) unvanlı Demetrios'un saldırısına başarıyla karşı koydu. Bu zaferin anısına halk, şehir tanrısı Helios'a olan şükranlarını bildirmek için liman girişine 30 m. yüksekliğinde bronz bir heykel dikti. Rodos Heykeli denilen bu âbide dünyanın yedi harikasından biri olarak tanınmıştır. Milâttan önce 168'de Rodos, Roma karşıtı politikası yüzünden Romalılar tarafından cezalandırıldı, böylece öncü deniz gücü ve ticaret merkezi olma konumunu kaybetti. Bununla birlikte kültür ve sanat açısından gelişimini sürdürdü. II. yüzyılda Hristiyanlık adada yayılmaya başladı. IV. yüzyılda Rodos piskoposluk merkezi oldu. 395'te Roma İmparatorluğu'nun bölünmesinden sonra Rodos savunmasız kaldı ve pek çok yerden saldırıya uğradı.

VII. yüzyıldan IX. yüzyılın başlarına kade diki dönemde Rodos adası Arap donanmalarının hedefi oldu (652, 654). 672'de Emevî Halifesi Muâviye b. Ebû Süfyân'ın filosu adaya çıkarma yaptı. VII. yüzyılda ve VIII. yüzyılın ilk dönemlerinde başarısız İstanbul kuşatmasının ardından Araplar Rodos'u 717-718'de bir süre işgal ettiler, ancak daha sonra geri çekildiler. Abbâsî Halifesi Hârûnürreşid 807'de şehri ve adayı ele geçirerek bütünüyle yıktı. Bizanslılar Rodos'u tekrar imara çalıştılar. Bu dönemden kalma şehir ve köylerde hâlâ pek çok Bizans kilisesi bulunmaktadır. Bunların en

XIX. yüzyılın ortasında Rodos'u tasvir eden J. M. V. Turner'in bir gravürü

eski Lindos'ta olup IX. yüzyıla aittir. Daha sonra Rodos adası 1309'da Saint Jean şövalyelerinin (Hospitalier / İsbîtarîyye) eline geçişine kadar Bizanslılar, Cenevizliler ve Venedikliler arasında çekişmelere sahne oldu. Şövalyeler dönemi adanın yeniden inşa, yayılma, siyasal ve kültürel anlamda gelişme dönemini teşkil etti. Saint Jean şövalyeleri, yıkılan Rodos şehrini tekrar inşa ederek burada 81 hektar alanı kaplayan surlarıyla birlikte Ortaçağ Avrupası'nın en sağlam kalesini yaptılar. Bu sadece antik şehir yüzeyinin dörtte biri olup Antik dönemden itibaren vuku bulan muazzam değişikliği canlı biçimde gösterir. Hristiyan Avrupa'nın en zengin ve asil ailelerine mensup Saint Jean şövalyeleri Rodos'u üç yaparak Hristiyanlık adına Doğu Akdeniz'de müslüman devletlere karşı korusan olarak savaştılar; Aydın ve Menteşe'deki Türk beylikleriyle geçici antlaşmalar gerçekleştirdiler. Şövalyeler Rodos'tan başka on bir adayı daha kontrollerine alıp güçlü kalelerle sağlamlaştırdılar.

Mısır ve Suriye Memlûkleri'nin 1440-1444 yılları arasında Rodos'u ele geçirme teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlandı. Bu tarihten sonra şövalyeler Türk gemilerine ve kıyılarına korsan saldırılarına hız verdiler. Osmanlılar 885 (1480) ilkbaharında Rodos'a yönelik ilk ciddi seferi icra ettiler. Mesih Paşa kumandasındaki 160 gemilik filo adayı üç ay süreyle kuşatma altına aldı. Şövalyelerin büyük üstadı Pierre d'Aubusson kumandasındaki şövalyeler ağır kayıplar vermesine rağmen şiddetli bir direniş gösterdi. 20 Cemâziyelevvel 885 (28 Temmuz 1480) günü yapılan son büyük hücum netice vermeyince Osmanlılar kuşatmayı kaldırdı ve donanma 3 Ağustos'ta Rodos'tan ayrıldı. Bu saldırının ardından şehir surları baştan başa yenilendi ve güçlendirildi, Avrupa'nın en sağlam istihkâmı haline getirildi.

II. Bayezid ile taht mücadelesine giren Cem Sultan ikinci girişiminde de başarısızlığa uğrayınca Rodos'a sığındı ve iki ay kadar burada kaldı. Yavuz Sultan Selim'in Suriye, Filistin ve Mısır'ı (1516-1517) ele geçirmesinden sonra Rodos, İstanbul ile imparatorluğun yeni bölgeleri arasındaki en önemli deniz yolu oldu. Kanûnî Sultan Süleyman stratejik gerekçelerle 21 Receb 928'de (16 Haziran 1522) Rodos'u hedef alan sefere çıktı. Zorlu ve kanlı çarpışmalar neticesinde 1 Safer 929'da (20 Aralık 1522) diğer adalarla birlikte Rodos'u fethetti. Anlaşma şartlarıyla Rodos'tan çıkan şövalyeler gemilerine binerek adadan ayrıldı. Büyük üstat Philippe Villiers de L'Isle

Adam 1 Ocak 1523'te adayı terketti. Kanûnî Sultan Süleyman yıkılan surları tamir ettirdi ve buraya güçlü bir askerî birlik yerleştirdi (1524'te 1343 muhafız, topçu ve azebler). Ayrıca şehri yeniden canlandırmak için yüksek kesimine tabhâne-li cami tipinde bir ibadethane, medrese, imaret ve hamam inşa ettirdi. Bu amaçla Herke (Halki), Sömbeki (Simi), İlyaki (Tilos), İncirli (Nisiros), Kalimnos (Kelemez) ve Leryoz (Leros) gibi küçük adaların yanında iki büyük adanın (Rodos ve İstanköy) vergi gelirleri de bu vakfa tahsis edildi (Sultan Süleyman Han İmareti Vakfı). Bu adalar vakıf dolayısıyla bazı imtiyazlarla donatıldı, gelişmelerini temin ve refahı arttırmak için vergi muafiyetleri tanındı.

Mevcut literatürde Osmanlı idaresi altındaki Rodos'un tarihi genelde bir gerileme dönemi şeklinde takdim edilir ve her şeye rağmen adadan göç etmemiş olan Rodos'un Rum nüfusunun sıkı bir rejimle bastırıldığı ileri sürülür. Günümüze kadar ulaşan Osmanlı tahrir defterlerindeki bilgiler bu iddiaların kısmen doğru olduğuna işaret eder. Buna göre, Osmanlı idaresi altında özellikle Rodos şehrinin statüsünde değişme olmuş, küçük fakat zengin bir devletin başşehir ve uluslararası ticaretin ana üssü olmaktan çıkarak sıradan bir Osmanlı sancak merkezi haline dönüşmüştür. İzmir'in Doğu Akdeniz'de büyük bir ticaret metropolü olmasının ardından XVII. yüzyıldan itibaren Rodos'un ticarî faaliyeti de azalmıştır. Bununla birlikte Rodos, Osmanlı tarihi boyunca gemi bakım ve yapım tezgâhlarıyla Osmanlı donanmasının önemli bir uğrak yeri olmuştur. Osmanlı tahrirleri, Rodos İskele Gümrüğü'nün dış ticarete açık olarak önemli bir gelir kaynağı teşkil ettiğini gösterir.

Fetihten sonra Rodos şehrinin surlarla çevrili bölgesindeki hristiyan nüfusun büyük bölümü güvenlik sebebiyle varoşlara ya da büyük köylerin civarına yerleştirildi. Surlar içerisinde özel statüye sahip sadece kırk beş hanelik bir grup kaldı. Güçlü askerî garnizon yanında sivil müslüman nüfus da sur içine yerleşti. 930 (1524) tarihli *Tahrir Defteri* bunların sayısını 591 hâne (3000 civarında nüfus) olarak verir. 1000 (1592) yılında müslüman nüfus 5600 civarına yükseldi. Daha sonra bu nüfusa Almanya'dan, Aragon ve Girona'dan (İspanya), Sicilya'dan, Calabria ve Apulia'dan (İtalya) getirilen yahudi mülteciler katıldı. Yahudi mültecilerin sayısı 1524'te 720, 1592'de 1420 kişidir. Büyük gruplar halinde gelen yahudi mülteciler kendi istekleriyle Osmanlı garnizonuna katıldılar. Gü-

venlik sebebiyle yeni gelen yahudi göçmenler de sur içine yerleşti. Şehrin Rum nüfusu 1524 yılında 630 kişiden 1592'de 2000 kişiye, 1711'de 3100 kişiye ulaştı. Bu büyüme şehir dışındaki yerleşmelerin sayısının artmış olmasından da anlaşılabilir. Başlangıçta hristiyanların oturduğu kırk altı köy büyük çapta gelişmişti. Bunların 1524'te 6700 olan nüfusu 1592'de 15.400'e, 1604'te 16.800'e yükseldi. 1524 tarihli kayıtlar adadaki on sekiz kiliseden söz eder; 1592'de ise kırk altı kilise ve on dokuz manastır bulunmaktadır. Büyük köylerin bazılarında birkaç kilise mevcuttur; Triada'nın dört kilisesi ve bir manastırı vardı; Archangelos'ta iki kilise ve üç manastır bulunuyordu. Bu rakamlar, sadece hoşgörülü dinî politikaya değil aynı zamanda kırsal kesimdeki nisbî refah düzeyine de işaret eder. Bu kiliselerin birkaçında görülen XVI ve XVII. yüzyıldan kalma süslü freskler aynı şeyi gösterir. Farklı yahudi cemaatlerinin kendi sinagogları da vardı, ancak bunların adları belirtilmemiştir.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın önemli küliyesinden başka ulemâdan, kumandanlardan ve paşalardan bazı kişiler de İslâmî hayat tarzıyla ilgili yeni kurumlar oluşturdular. 1524'te surlarla çevrili Rodos şehrinde on altı mescidin yanında iki cuma camisi vardı. Mescidlerden bazıları kiliseden dönüştürülmüştü. 1123 (1711) yılında dört cami ve on sekiz mescid bulunmaktaydı. Süleymaniye Camii'nden başka 947'de (1540) yapılan büyük kubbeli Vezîriâzam İbrâhim Paşa Camii, 996'da (1588) inşa edilen kubbeli Receb Paşa Camii ve 1046 (1636) tarihli Murad Reis Camii en önemli mâbedlerdir. Receb Paşa Camii'nin içi yüksek kaliteli İznik çinileriyle süslenmiştir.

1475'te Saint Jean şövalyeleri idaresi altında ilk büyük Osmanlı kuşatmasından hemen önce Rodos şehrinin nüfusu 7500'den fazla değildi ve adanın bütün nüfusu 15.000 idi. 1524 yılında ise ada 11.000'i şehirde yaşayan toplam 18.400 nüfusa sahipti. 1592'de adanın nüfusu 27.000'e ulaştı. XVI. yüzyıl tahrir defterleri, adanın müslüman-Türk nüfusunun hızlı artışının dışarıdan ya da Anadolu'dan göçler sonucu olduğunu ortaya koyan atıflar ihtiva eder. Aynı döneme ait bir Rum kaynağında (Patrik sekreteri Zygomas) 1577 tarihi itibarıyla Osmanlı tahrirlerindeki rakamlarla benzer bir nüfusun verildiğini görmek ilginçtir (4000 Türk, 15.000 Yunanlı, 1000 yahudi).

XVII. asrın son yılları ile XVIII. asrın ilk yarısında Rodos şehri ve adanın köyleri geri-

lemeye yüz tuttu. Şehrin sivil müslüman nüfusu XVI. yüzyılın sonlarındaki rakamın yarısına düştü, ayrıca askerî güçte de azalma görüldü (1524'te 1378, 1711'de 816 kişi). Yahudilerin sayısı da yarıya indi. Köylerdeki Rumlar'ın nüfusunda benzeri düşüşler oldu. Büyük Archangelos köyü nüfusu 1014 (1605) yılında 303 hânedan 1711'de elli dört hâneye, Lindos 502 hâneden 107 hâneye düştü. 1055 (1645) ve Cemâziyelâhîr 1061 (Mayıs-Haziran 1651) tarihli avânz defterlerinde görülen bu gerilemenin 1645'te başlayan Girit savaşı sırasında Venedik donanmasının bu sulardaki faaliyetinin adadaki hayatı güvensiz kılmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Rodos nüfusunun düşüşü Venedik ve Birleşik Hristiyan güçlerle yapılan, ticareti ve deniz taşımacılığını engelleyen uzun savaşlar (1683-1699), salgın hastalıklar (veba), ciddi kuraklık ve depremler neticesinde hızlandı. Rodos'un yeniden toparlanması uzun süre aldı. Aynı zamanda İslâmiyet adadaki köylere de yayılmaya başladı. 1711'de Lindos köyünün 107 hânesinin yirmi üçü, Salakos köyünün yarısı müslümandı. 1831 sayımı adadaki kırk altı köyün on sekizinde müslümanların yaşadığını gösterir.

Nüfusun azalması umumi bir geri kalımlılığı veya fakirliği ifade etmez. XVII-XIX. yüzyıllarda adada ve köylerde (özellikle Lindos'ta) değerli süslemelerle inşa edilen evler ve konaklar, süslemeli çeşmeler adadaki güzelliği ön plana çıkaran zenginliğin yeterli olduğunu göstermektedir. Adadaki eski evlerde İznik çiniliğiyle ilgili parçalar korunmuş olup 1960 yılına kadar, bu seramiklerin adada üretildiğine ve bu sebeple "Rodos seramikleri" olarak adlandırıldığına inanılmıştır. Aynı zamanda adanın nüfusu Rodos'a bağlı küçük adaların, özellikle Sömbeki, Herke, İlyaki ve Kalimnos'un küçük vergilerle (60 akçe yerine 15 akçe cizye) imtiyazlı hale gelmesi zaman içerisinde büyüyerek genişlemesi sonucunda buralara kaymaya başladı. Sömbeki'nin nüfusu 1592'de 1100 iken 1711'de 2600'e, 1895'te 9000'e (1971'de 2498) çıktı. Sömbeki'deki XVIII ve XIX. yüzyıla ait bazı konaklar geçmişteki refahı doğrulamaktadır.

1670 yılında Girit savaşlarından hemen sonra Rodos adasını ziyaret eden Evliya Çelebi şehir hakkında çok değerli ve ayrıntılı bilgi verir. Surların kuvvetli tahkimatından söz eder ve burada otuz altı cami ve mescid (altı cami, otuz mescid) olduğunu yazar. Özellikle Saint Jean şövalyelerinin büyük gotik katedralini anlatır. Burası 1523'te Sencovan (San Giovanni) adıyla Osmanlılar tarafından camiye dönüştürül-

müştü (Câmi-i Kebîr); 1570 tarihli kayıtlarda da aynı adla bir mahalle ismi zikredilir. Hz. Yahya'nın burada gömülü olduğunu belirten Evliya Çelebi şehirdeki ev sayısını 4200 olarak gösterir. Ancak bu rakam abartılı olup tahrirlerde verilen sayıların iki katıdır. Ona göre şehirde yirmi dört mahalle vardır, bunların dördünde Rumlar, ikisinde yahudiler oturur. Evliya Çelebi'nin verdiği adadaki köy sayısı doğrudur. Bunlardan Vilanova'da yetmiş, Lindos'ta 200 hâne vardır. Rodos'a defnedilen önemli kişiler arasında Kırım hanlarını da zikreder. Bir Bektaşî tekkesinin bulunduğunu belirtir. Eserinde bazı binalara ait kitâbeleri kaydeder. Tahrirler bir yana Evliya Çelebi'nin Rodos tasviri bütün Osmanlı literatürü içinde en zengin bilgiyi sağlar (*Seyahatnâme*, IX, 233-257).

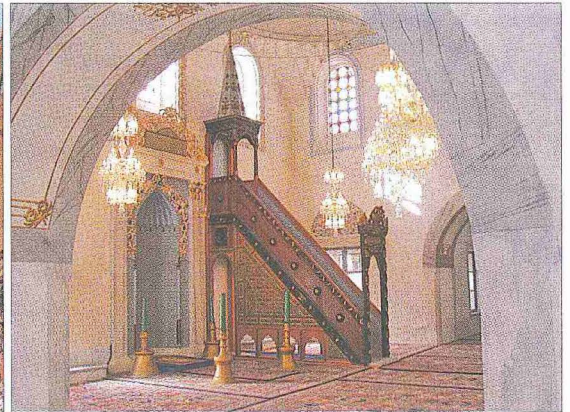
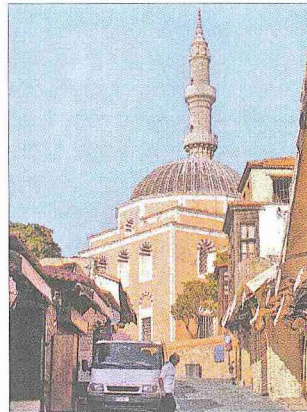
1178'de (1764-65) III. Mustafa surlarla çevrili şehirde çok iyi tezyin edilmiş bir cami ve Yeni Hamam olarak bilinen bir çifte hamam inşa ettirdi. Bu hamam Yunanistan'da bugüne ulaşan en büyük hamamlardan biridir. 1208'de (1793-94) sultanın eski rikâbdarı Hâfız Hacı Ahmed Ağa Türkçe, Arapça ve Farsça eserlerden oluşan çok zengin bir yazma eserler kütüphanesi kurdu. Kütüphane ve yazmalar bugün de korunmaktadır. 1224 (1809) yılında Süleymaniye Camii yeniden restore edilerek neo-klasik dekorasyonla süslenmiş hale getirildi.

XVII ve XVIII. yüzyıllarda Rodos adası bazı devlet adamları ve önemli kişiler için bir sürgün yeri olarak kullanıldı. Bu kişiler Rodos'ta ölünceye kadar yaşadı. Bunlardan birkaçı Murad Reis Tekkesi'nin hazîne-

sine defnedilmiş olup burada oluşan mezarlıkta türbeler de vardır. Kırım Hanı Canbeg Giray, Şâhin Giray, birkaç kaptan paşa ve vezîriâzamlar, hiciv ustası şair Haşmet ve görevden el çektilen Safevî Şahı Safî'nin türbe ve mezarları burada bulunur. Diğer yüksek rütbeli Osmanlı ricâli de Murad Reis'in yanına defnedilmeyi istemiştir. Türbeleri ve yüzlerce güzel mezar taşıyla bu mezarlığın bugünün Yunanistan'ında bir benzeri yoktur.

Tarihi boyunca Rodos tahıl ithal edip zeytin ve zeytinyağı ihraç etmiştir. Şarap kültürü çok önemli idi. Meşhur sultana üzümleri 1830'lu yıllarda Anadolu'dan getirilmiş ve adanın her tarafına çabucak yayılmıştır. Filoksera hastalığı yüzünden Fransa'daki pek çok üzüm bahçesi harap olunca Rodos'ta üretilen üzüme ihtiyaç arttı. Adanın doğu yakasındaki büyük Arhangelos ve Messari köyleri arasında incir ve turunçgil üretimine ağırlık verildi. Portakal ve limon bahçeleri rutubet ve alüvyonlu topraklar sebebiyle yoğun hale geldi. Adanın güney tarafındaki verimsiz topraklarda ise büyük oranda peynir, yağ ve halı dokumacılığı için yün üretimi yapıljıyordu. Adada özellikle Lindos civarında İznik taklidi canlı bir seramik endüstrisi vardı, burada elde edilen ürünler Anadolu'ya ve Avrupa'ya ihraç ediliyordu. XIX. yüzyılın ortasına doğru gemi yapımcılığı revaçta olan bir endüstri olmuştu; balıkçılık, sünger avcılığı yaygındı ve diğer adalara taşımacılık için gemiler inşa edilirdi. Rodos tezgâhlarında Osmanlı donanması için de gemi yapıljırdı. Gemi yapımı ve ihracatta elde edilen paranın yanında adaya İskenderiye ve Kahire'de oturan zengin Ro-

Rodos'ta Süleymaniye Camii ve içinden bir görünüş

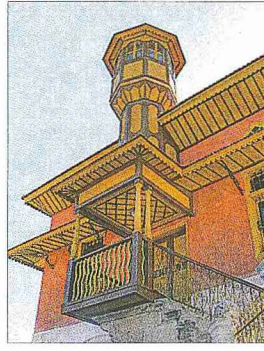
doslular tarafından gönderilen paralarla adanın Rum nüfusu refah içerisinde yaşıyordu (Vouras, IV [1963], s. 37-46).

1854'te Fransız bilim adamı Guerin ada-da 5500'ü şehirde, 500'ü köylerde yaşayan Türkler'den söz eder. Şehrin varoşlarında 5000, köylerinde 15.000 Ortodoks hristiyan mevcuttu. Yahudiler ise 1000 kişi olarak tesbit edilmişti. XIX. yüzyıl içerisinde bütün ada tekrar hızlı bir gelişme gösterdi. 1891'de Vital Cuinet, son Osmanlı istatistiklerini kendisine temel alarak ada-da toplam 6825 Türk, 20.250 Rum, 1513 yahudi ve 566 Romalı Katolik olduğunu, yeni gelen bazı Ermeniler'le birlikte nüfusun tamamının 29.148'e ulaştığını belirtir.

Rodos şövalyelerinin âbidevi eserlerinden biri olan ve 1523'ten beri cami olarak kullanılan gotik Saint Jean Katedrali, 1840 yılında çıkan bir yangın sonucu büyük zarar gördü. Daha sonraki bir deprem de büyük hasara yol açtı. 12 Ekim 1856'da 800 kişinin hayatını kaybettiği baruthâne infilâki burayı tamamen çökerttiği gibi eski şövalye sarayına da ciddi hasar verdi. Murad Paşa Tekkesi'nin mezarlığında hâlâ bu patlamanın kurbanlarının mezar taşları görülebilir.

Kâmûsü'l-â'lâm'da son dönem Osmanlı Rodos'u bir şehri ve kırk beş köyü bulunan, içerisinde kırk dört cami (yirmi ikisi şehirde), dört derviş tekkesi, üç medrese, üç hamam, doksan üç kilise ve iki sinagogu olan, bunların yanında her dinî cemaatin ilk ve ortaokulunun bulunduğu bir yer olarak tanımlanır. Rodos, 17 Mayıs 1912'de İtalyan-Türk savaşı esnasında İtalyan güçlerine diğer Oniki Ada gibi işgal edildi. İtalyanlar Rodos'ta şövalyelerden kalma tarihi eserlerin restorasyonuna ve modern şehrin imarına çalıştılar. Osmanlı binaları ve âbideleri hakkında da çeşitli yayınlar

Rodos
Ağa Camii'nin
restore
edilen
ahşap
minaresi

yaptılar. Adadaki Türk cemaati işgal sonrası önemli ölçüde yerinde kaldı. 1936 tarihli İtalyan nüfus sayımına göre XIX. yüzyıldaki adanın nüfusu İtalyanlar'ın idarî döneminde artış göstermiştir. 1890'dan beri rakam ikiye katlanmıştır. Bütün dinî gruplar büyüme gösterdi, bunların çoğunluğunu Rumlar teşkil ediyordu (49.500). Bu dönemde 8272 Türk, 4881 yahudi, 5780 Romalı Katolik (büyük oranda İtalyan sakinler) ve birkaç Ermeni bulunuyordu. Rodos'un Rum nüfusu İtalyan işgalini baskıcı bir idare olarak tanımlamıştır. 1943'te Mussolini'nin düşmesiyle birlikte İtalyan işgali sona erdi. Almanlar 1945 Mayısına kadar Oniki Ada'yı ele geçirdi. Bu yıllarda adada bir zamanlar refah içerisinde hayat süren Rodos yahudileri yok edildi. Özellikle eski Rodos şehri hava bombardımanından çok zarar gördü. 1980'li yıllarda bile bu hasar hâlâ giderilememiştir.

1948 Martında İngiliz idaresi döneminin ardından Paris Antlaşması'nda ada Yunanistan Devleti'ne bırakıldı. Rodos şehri Yunanistan'ın Oniki Ada bölgesinin idarî başşehri olarak tasdik edildi. 1948'den sonra Türkler'in çoğu zamanla adadan ayrılarak Türkiye'ye yerleşti. Ayrıca Katolikler de buradan göçtü, nüfusları azaldı. Son yıllarda Rodos adasının müslüman nüfusunun 800 kişi olduğu söylenir. Diğer hesaplara göre ise bu rakam daha fazladır. Katolik nüfusu altmış kişiye kadar inmiştir. 1970'li yıllara kadar ada tarımsal ürünler ihraç ediyordu. Ancak adanın kuzey tarafında yoğunlaşan uluslararası turizmin artış göstermesi Rodos'u yiyecek ithal eden bir ada haline getirdi. Turizm adanın güney yarısındaki pek çok köyün yıkılmasına yol açtı. Aynı zamanda hızlı nüfus artışı bütünyle durdu.

1948 yılından itibaren adada Bizans eserlerini onarma, buna karşılık Osmanlı mimarisini ortadan kaldırmaya yönelik tiz bir politika izlendi. Müslüman cemaatinin ayrılmasıyla birlikte terk edilen bir

camii ne zaman yapıldığına ve mimari değerine bakılmaksızın yıkıldı. Bu politika 1985'te Süleymaniye Camii'nin minaresinin yıkılmasıyla zirveye çıktı. 2000 yılından sonra bu anlayış Rodos'un tarihinde dört büyük dönemin (Antikite, Bizans, Saint Jean şövalyeleri ve Osmanlılar) yaşandığını kabul eden politika ile yer değiştirdi. Birçok Osmanlı eseri, Çarşı caddesinde bulunan Süleymaniye ve Ağa Camii tekrar restore edildi, bir kısmı da restore edilmek üzeredir (Receb Paşa Camii). Sultan III. Mustafa'nın tarihi camisinin revakları ve minaresi hâlâ onarımını beklemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 233-257; B. Randolph, *The Present State of the Islands in the Archipelago*, Oxford 1687, tür.yer.; A. Berg, *Die Insel Rhodus, Historisch, Geographisch Archäologisch*, Braunschweig 1862; Cuinet, I, 345-397; A. Gabriel, *La cité de Rhodes*, Paris 1921-23, I-II; H. Balducci, *Architettura Turca in Rodi*, Milano 1932 (Türkçe'si: *Rodos'ta Türk Mimarisi* [trc. Celâlettin Rodoslu], Ankara 1945); Celâlettin Rodoslu, *Rodos ve İstanköy Adalarında Gömülü Tarihî Sımlar*, Ankara 1945; L. Livi, *Prime Linee per una Storia Demografica di Rodi*, Firenze 1950; E. Brockman, *The Two Sieges of Rhodes, 1480-1522*, London 1969; M. D. Angel, *The Jews of Rhodes: The History of a Sephardic Community*, New York 1978; K. Gallas, *Rhodos, Köln* 1985; I. Lehmann, *Griechische Inseln, Band 3, Die Dodekanes*, München 1985, s. 355-390; Zeki Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, Ankara 1986; S. Lauffer, *Griechenland: Lexikon der historischen Stätten*, München 1989, s. 588-593; A. Luttrell, *The Hospitallers of Rhodes and Their Mediterranean World*, Hampshire 1992; Cüneyt Kanat, "Memlûk Sultanı Melik ez-Zâhir Seyfeddin Çakmak'ın Rodos Seferleri (1440-1443-1444)", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 393-406; N. Vatın, *Rhodes et l'ordre de Saint-Jean-de-Jérusalem*, Paris 2000; *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi* (ed. Cevdet Küçük), Ankara 2001, bk. İndeks; E. I. Kanetaki, *Othomanika Loutra ston Elliniko Horos*, Athens 2004, tür.yer.; Ali Kurumahmut - Sertaç Hami Başeren, *The Twilight Zones in the Aegean (un) forgotten Turkish Islands*, Ankara 2004, tür.yer.; J. R. Barnes, "The Tekye of Murad Ra'is on Rhodes", *Sufism and Sufis in Ottoman Society* (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2005, s. 387-420; Ali Fuat Öreng, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, İstanbul 2006; A. K. Orlandos, "Paleochristianoni, Vyzantinoi kai Metavyzantinon Naoi tis Rhadou", *Archaiou ton Vyzantinon Mnimeion tis Ellados*, VI/1, Athens 1948, s. 24-112; P. Vouras, "The Development of the Resources of the Island Rhodes under the Turkish Rule", *BS*, IV (1963), s. 37-46; Cengiz Orhonlu, "On İki Ada Meselesi", *TK*, sy. 23 (1964), s. 1-5; a.mlf., "On İki Ada'da Türk Eserleri ve Türk Nüfusu", a.e., sy. 24 (1964), s. 29-34; Şehabettin Tekindağ, "Rodos'un Fethi", *BTİD*, II/8 (1968), s. 58-65; M. Nicolas, "La communauté musulmane de Grèce (Rhodes et Cos)", *Turcica*, VIII, Paris 1976, s. 57-69; C. E. Bosworth, "Arap Attacks on Rhodes in the pre-Ottoman Period", *JRAS*, VI/2 (1996), s. 157-164; Besim Darkot, "Rodos", *İA*, IX, 753-758; S. Soucek, "Rodos", *Eİ²* (İng.), VIII, 568-571.

MACHIEL KIEL

Rodos'ta Sultan III. Mustafa Camii'nin merkezî kubbesi

